

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15\(44\)-141-163](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-15(44)-141-163)
УДК 378.016:159.9

Зубко Віта Сергіївна,
аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського.
Вінниця, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7198-2959>
vitazubko7@gmail.com

РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Анотація. У статті описано діагностику готовності майбутніх психологів до професійної мобільності за мотиваційно-аксіологічним, когнітивно-пізнавальним, операційно-технологічним, особистісно-рефлексивним компонентами. Доведено, що кожен з визначених компонентів відіграє особливу роль у формуванні готовності студентів до професійної мобільності, взаємодіє з іншими і водночас характеризується певною самостійністю як за змістом, так і за способами виявлення, оскільки для кожного компонента передбачено власні методи діагностики. Схарактеризовано критерії сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (служує для діагностики мотиваційно-аксіологічного компонента готовності до професійної мобільності), система професійних знань (відповідає когнітивно-пізнавальному компоненту), рівень практичної готовності (стосується операційно-технологічного компонента) і здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (служує для діагностики особистісно-рефлексивного компонента) й відповідні методи діагностики. Оцінювання рівня сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності доцільно проводити за трьома рівнями – індиферентним, базовим, продуктивним. Обґрунтовано, що визначення структури готовності майбутніх психологів до професійної мобільності дозволяє здійснити діагностику стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності та проаналізувати отримані результати. Подано результати проведеної діагностики. Під час проведення констатувального етапу експерименту з'ясовано, що у закладах вищої

освіти не створено необхідних й достатніх умов для реалізації потенційних можливостей майбутніх психологів щодо професійної мобільності. Студенти не мають належної орієнтації на підготовку до професійної мобільності.

Ключові слова: майбутні психологи; професійна мобільність; готовність до професійної мобільності; структура готовності до професійної мобільності; діагностика.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Сучасний фахівець-професіонал має бути готовим до систематичного оновлення свого багажу знань, освоєння нових технологій та інформаційних джерел, що зумовлені бурхливим розвитком науки і техніки, вміти адаптуватися до цих змін у суспільстві й бути конкурентоспроможним у відповідній сфері діяльності. На передній план виходить така якість фахівця, як професійна мобільність, що є запорукою успішності молодої людини в сучасному суспільстві. Отже, виникає проблема формування професійної мобільності майбутніх фахівців у процесі навчання у ЗВО [1]. Це стосується й майбутніх психологів.

Особливо ефективним періодом підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності є їхнє навчання в університеті.

Враховуючи, що формування професійної мобільності є складовою професійної підготовки, І. Герасимова зазначає, що у численних визначеннях професійної мобільності, як властивості особистості, її досить часто подають саме через готовність [2]. Такий підхід, на думку науковця, пов'язаний з тим, що професійна мобільність проявляється у професійній діяльності фахівця і до неї, в межах освітнього процесу у ЗВО, завдяки формуванню, можна лише готувати. Погоджуємося зі І. Шпекторенком [3] щодо того, що говорити про професійну мобільність майбутнього фахівця під час навчання у ЗВО недоречно, оскільки вона відбувається в рамках певної професії чи групи професій, що узгоджується також з позицією А. Львова [4] та В. Фрицюк [5] щодо того, що професійна мобільність реалізується на ринку праці, в просторі професійної діяльності, але готовність до її прояву має стати результатом сучасної вищої професійної освіти [2]. Тому механізм її формування, вплив на особистість і готовність майбутніх психологів до професійної мобільності як результат її формування є предметом нашого дослідження.

Актуальність означеної проблеми, недостатність наукових досліджень, що стосуються, зокрема, проблеми діагностики готовності майбутніх

психологів до професійної мобільності зумовили написання статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження важливими є праці науковців, які займаються проблемами професійної мобільності особистості. Професійну мобільність традиційно досліджували в соціології (Р. Бендікс, С. Ліпсет, Р. Ривкіна, П. Сорокін та ін.). Їхні праці пов'язані, здебільшого з аналізом управління процесами мобільності населення (Л. Сорокіна, В. Суровнева та ін.), різними видами мобільності (соціальна, соціально-професійна, соціокультурна, трудова, академічна тощо). Зокрема, О. Балакірев, С. Нужнова досліджували процеси соціальної мобільності у сучасному суспільстві, О. Безпалько, Г. Бойко, В. Борисов, К. Олійник – професійну мобільність майбутніх педагогів, Н. Бринев – академічну мобільність студентів як фактор розвитку процесу інтернаціоналізації освіти, Т. Заславська, Н. Коваліско – трудову мобільність, І. Мальцева – гендерні відмінності професійної мобільності та сегрегацію на ринку праці, Р. Ривкіна – зв'язки між різними видами мобільності, О. Симончук – міжпрофесійну мобільність та зміну соціальної ідентичності, І. Шпекторенко – види мобільності індивіда тощо. Однак, проблема підготовки майбутніх психологів до професійної мобільності є недостатньо дослідженою. Недостатньо дослідженою, зокрема, є проблема діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є опис результатів діагностичного дослідження, спрямованого на з'ясування рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- обрати відповідний діагностичний інструментарій, який би дав змогу найбільш точно та об'єктивно визначити рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;
- визначити репрезентативну вибірку дослідження;
- на основі визначених нами структурних компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний) визначити стан та рівні готовності майбутніх психологів до професійної мобільності;
- проаналізувати отримані на констатувальному етапі дані емпіричного зрізу за допомогою методів математичної статистики для з'ясування однорідності груп і доцільності використання обраних груп, як експериментальної і контрольної під час формувального етапу експерименту.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичну основу дослідження становлять праці науковців, які професійну мобільність розглядають як інтегративну якість особистості, що дозволяє їй бути соціально активною, професійно компетентною. Наприклад, К. Аймедов досліджував професійну мобільність майбутніх фахівців у процесі навчання у ЗВО, Н. Альбрехт вивчав діяльнісно-орієнтоване навчання як засіб формування професійної мобільності студентів, Н. Анісімова – формування професійної мобільності у студентів ЗВО в процесі вивчення загально-професійних дисциплін, О. Дементьєва – соціально-професійну мобільність студентів в закладах середньої професійної освіти, Л. Амірова, Н. Брижак, А. Віневська, Н. Грицькова, О. Кіліченко, Ю. Клименко, О. Козлова, Н. Коробко, Н. Луцан, Ю. Музиченко, О. Нікітіна, Т. Павлиш, Р. Пріма – професійну мобільність як фахову якість майбутнього вчителя, А. Ващенко, І. Герасимова, Т. Гордєєва, Є. Іванченко, Н. Кожемякіна, Л. Сушенцева, І. Хом'юк – формування професійної мобільності майбутніх фахівців різних галузей, В. Володавчик – професійну мобільність фахівця як науково-педагогічну проблему, Л. Горюнова – професійну мобільність фахівця в контексті компетентнісного підходу, В. Гринько – професійну мобільність викладача вищої школи, Б. Ігошев – організаційно-педагогічну систему підготовки професійно мобільних фахівців в педагогічному університеті, С. Капліна – концептуальні і технологічні основи формування професійної мобільності, Ю. Сачук – проблему соціально-професійної мобільності сучасного фахівця у контексті реформування системи вищої освіти, Н. Сургунд – професійну мобільність як складову системи професійного розвитку сучасного фахівця тощо. Щодо визначення своєрідності процесу підготовки до професійної мобільності майбутнього психолога, то вона ще не виступала предметом окремого наукового пошуку. Актуальною, зокрема, є проблема діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для діагностування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності було використано методи: спостереження, письмове та усне опитування, анкетування, також використано методики: «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької, К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної

діяльності», самооцінювання і експертне оцінювання.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

На підставі аналізу наукових праць з проблеми дослідження визначаємо «готовність майбутніх психологів до професійної мобільності» як динамічну, інтегративну якість особистості, яка в умовах високої динамічності суспільних відносин засвідчує внутрішню готовність особистості до якісних змін (змісту професійної діяльності); виявляється у здатності до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і умінь (гностичних, інтерактивно-комунікативних, діагностичних, проектувальних тощо); готовності до прийняття рішень й здатності адаптуватися у разі зміни завдань діяльності практичного психолога; гнучкості поведінки і діяльнісному реагуванні, що забезпечує ефективність професійної діяльності й компетентність на високому рівні у всіх сферах застосування психоконсультації.

Отримані нами результати аналізу теоретичних основ формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, визначення особливостей їх професійної діяльності, потенційних можливостей дисциплін загального та професійного циклів, а також сутності, змісту і структури готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, визначення критеріїв, показників і рівнів досліджуваної якості дають змогу перейти до констатувального етапу педагогічного експерименту, метою якого є визначення стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності під час їхнього навчання в університеті. Для кожного критерію готовності майбутніх психологів до професійної мобільності нами було визначено показники та методики їх діагностування.

Констатувальний етап експерименту був спрямований на з'ясування рівня сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, а також аналіз тенденцій формування й розвитку цієї якості, дослідження змісту навчальних планів і робочих програм навчальних дисциплін, що вивчаються студентами різних курсів за спеціальністю 053 «Психологія» у контексті формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Діагностику стану сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності здійснено за такими, визначеними у попередньому підрозділі критеріями – система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів; система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності; рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; сформованість

навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення, професійно важливі якості психолога.

Отже, на констатувальному етапі педагогічного експерименту ми вирішували такі завдання: обрати відповідний діагностичний інструментарій, який би дав змогу найбільш точно та об'єктивно визначити рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; визначити репрезентативну вибірку дослідження; на основі визначених нами структурних компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний) визначити стан та рівні готовності майбутніх психологів до професійної мобільності; проаналізувати отримані на констатувальному етапі дані емпіричного зрізу за допомогою методів математичної статистики для з'ясування однорідності груп і доцільності використання обраних груп, як експериментальної і контрольної під час формувального етапу експерименту.

Метою констатувального етапу експерименту було з'ясування початкового рівня сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

На першому етапі констатувального етапу педагогічного експерименту було визначено вибірку дослідження. Вибіркову сукупність на констатувальному етапі експерименту складала 374 студенти I-IV курсів спеціальності 053 «Психологія» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. До експериментальної групи увійшло 129 студентів (ЕГ-1 – 65; ЕГ-2–64); до контрольної – 138 осіб (КГ-1 – 75; КГ-2–63).

На початку констатувального етапу експерименту для нас важливо було з'ясувати наявність у майбутніх психологів: стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань; спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності, а також наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності.

Для цього, для діагностування показників критерію «система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів» було використано методи: спостереження, письмове та усне опитування, анкетування, також використано методики: «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької, К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності»,

самооцінювання і експертне оцінювання.

Рівень професійної спрямованості майбутніх психологів визначали за допомогою «Тесту-опитувальника рівня професійної спрямованості» Т. Дубовицької [6, с. 82–86].

Отримані у процесі опрацювання відповідей студентів результати розшифровували так: 0–4 бали – індивідуальний рівень професійної спрямованості; 5–13 балів – базовий рівень професійної спрямованості; 14–18 балів – продуктивний рівень професійної спрямованості.

З урахуванням визначених нами рівнів сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності для індивідуального рівня характерна відсутність спрямованості на професійну діяльність психолога, орієнтація на інші професії.

Низькі показники за тестом (0–4 бали) свідчать про те, що студент вимушено навчається на даному факультеті; вступ до навчального закладу обумовлено не інтересом до майбутньої професії психолога і бажанням працювати за цією спеціальністю, а іншими причинами, наприклад, вимога батьків, близькість розташування університету тощо; студент не бачить нічого перспективного для себе у своїй майбутній професії; вона для нього є малоцікавою.

Студентам з базовим рівнем (5–13 балів) загалом подобається обрана професія психолога, вони мають наміри працювати за обраною професією, але вони не докладають значних зусиль для професійного саморозвитку, спрямованість до самореалізації в професійній діяльності у них має епізодичний характер.

Високі показники за тестом (14–18 балів, продуктивний рівень) свідчать про те, що студент прагне до оволодіння обраною професією, професія подобається йому; він хоче в майбутньому працювати і далі вдосконалюватися за даною професією; у вільний час займається справами, що стосуються майбутньої професії; має коло знайомих – фахівців у цій професії; вважає свою професію справою свого життя, а, отже, студент має високий (продуктивний) рівень розвитку показника «спрямованість на самореалізацію в професійній діяльності». Крім того, на нашу думку, такі дані побічно характеризують і ступінь сформованості іншого показника, «стійкої мотивації до отримання професійно значущих знань».

Показник «мотивація до отримання професійно значущих знань» діагностувався методами спостереження, анкетування, а також використовували методику К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» [7], в основу якої покладена концепція

внутрішньої і зовнішньої мотивації.

Студентам було запропоновано низку мотивів, які вони мали розподілити у порядку значущості за шкалою від одного до п'яти.

Варто зазначити, що задоволеність професією має значущий взаємозв'язок з оптимальністю мотиваційного комплексу, тобто задоволеність, в даному випадку, майбутніх психологів обраною професією є тим вищою, чим оптимальнішим у них мотиваційний комплекс: високий рівень внутрішньої і зовнішньої позитивної мотивації і низький – зовнішньої негативної.

З урахуванням визначених нами рівнів сформованості готовності майбутніх психологів до професійної мобільності для індиферентного рівня (1–2 бали) характерним є мотиви уникнення, осуду, бажанням «не потрапити в халепу», вони переважають у таких студентів над мотивами, пов'язаними з цінністю самої діяльності психолога; у таких студентів переважають зовнішні негативні мотиви.

Середній показник за тестом (3 бали, базовий рівень) свідчать про те, що у студента в мотиваційному комплексі можуть бути однаково представлені внутрішні, й, водночас, зовнішні позитивні мотиви і зовнішні негативні мотиви.

Високі показники за тестом (4–5 балів, продуктивний рівень) свідчать про те, що студент має оптимальний мотиваційний комплекс, активність його мотивована самим змістом діяльності психолога, прагненням досягти в ній певних позитивних результатів. У мотиваційному комплексі таких студентів переважають внутрішні мотиви.

Тест «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча студенти проходили онлайн (<https://testometrika.com/personality-and-temper/test-rokicha-value-orientation/>).

Цей тест був для дослідження також важливим, оскільки, опрацьовуючи результати, ми могли простежити на початку експерименту систему ціннісних орієнтацій студентів, адже саме вона визначає спрямованість особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої тощо. За результатами цього тесту ми не могли розподілити студентів за рівнями готовності до професійної мобільності (індиферентним, базовим, продуктивним), але отримали досить чіткі уявлення про те, яким саме цінностям вони надають перевагу і спроектувати отримані результати на предмет нашого дослідження. Нам важливо було зрозуміти систему ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, чи є у них стійка мотивація до отримання професійно значущих знань, спрямованість на самореалізацію в професійній

діяльності, наявність усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності тощо.

Отримана в результаті дослідження індивідуальна ієрархія цінностей може бути розділена, як передбачено автором методики, на три рівні групи: бажані цінності, значущі (ранги з 1 по 6); індиферентні, байдужі (7–12); незначущі (13–18 ранг ієрархії). Отримані результати засвідчили, що цінності, які стосуються спрямованості на професійну самореалізацію (суспільне визнання, пізнання, продуктивне життя, творчість) не є особливо значущими для майбутніх психологів, окрім цікавої роботи та матеріального забезпечення.

Структура термінальних цінностей майбутніх психологів обох груп має подібний характер: найбільш значущими цінностями є любов, здоров'я, матеріальне забезпечення, розваги; найменш значущими – краса природи і мистецтва, життєва мудрість, воля щастя інших. Отримані результати засвідчили, що індивідуальна ієрархія інструментальних цінностей може бути розділена на три групи: бажані цінності, значущі (ранги з 1 по 6); індиферентні, байдужі (7–12); незначущі (13–18 ранг ієрархії). Результати показали, що цінності, які стосуються спрямованості на професійну самореалізацію (раціоналізм, високі запити, ретельність) не є значущими для майбутніх психологів, окрім твердої волі та ефективності у справах.

Структура інструментальних цінностей майбутніх психологів обох груп має подібний характер: найбільш значущими цінностями є тверда воля, широта поглядів, ефективність у справах, самоконтроль, чесність, відповідальність; найменш значущими – чуйність, вихованість, акуратність.

Зауважимо, що описаний тест («Ціннісні орієнтації» М. Рокіча), який ми проводили не призначений для кількісних характеристик, лише для якісних.

Обов'язковим елементом констатувального етапу експерименту є анкетування за розробленою нами анкетною, та опитування за авторським опитувальником.

Розроблена нами анкета для діагностики готовності майбутніх психологів до професійної мобільності містить 20 відкритих запитань.

На запитання «Чому Ви обрали професію психолога?» студенти називали різні причини, з-поміж яких: від «завжди мріяв допомагати людям», «ця професія викликає у мене особливий інтерес», «професія психолога є дуже затребуваною в сучасній Україні», «психологи мають непоганий заробіток» до «мене спонукали батьки вступати на цю спеціальність», «в педагогічному університеті нижчі ціни за навчання»,

«пройшла на бюджетну форму навчання за конкурсом» тощо.

На запитання «Чи відповідає обрана професія Вашим інтересам і нахилам?» близько 60% відповіли позитивно; 15% – негативно, 4% відповіли, що обрана професія стала подобатися їм вже на етапі професійної підготовки. Тому й не дивно, що чітко уявляють власні перспективи в обраній професії лише близько 50% опитаних; 24% взагалі не бачать для себе чітких перспектив у професії; 15% студентів замислюються над можливістю зміни професії в подальшому.

Запитання «Якими якостями, на Вашу думку, повинен володіти майбутній психолог для ефективної професійної діяльності?» особливих складнощів у студентів не викликало. Значна частка опитаних (87%) назвали досить багато професійно важливих якостей, з-поміж яких: професійна компетентність, відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень тощо. Хоча, на запитання «Чи всі з цих якостей притаманні Вам?», вочевидь, конкретно їм складно було відповісти. В основному, майбутні психологи називали лише по декілька особистісних якостей, якими вони на даний момент володіють.

На запитання «Чи здатні Ви до зміни видів професійної діяльності, швидко переходити від одного виду діяльності до іншого?» 46% опитаних відповіли ствердно; 37% відповіли, що хотіли б цього навчитися; 17% респондентів відповіли негативно.

Певні труднощі викликало запитання про сутність поняття «професійна мобільність». Студенти під час навчання частіше стикаються з академічною мобільністю. Напевно, саме цим можна пояснити, що значна частина опитаних 78% розуміють під чим поняттям саме характеристики академічної мобільності, пов'язані з переміщенням студентів на певний час в інший заклад в Україні чи за кордоном. А «професійну мобільність» вони розуміють, як таку, що пов'язана зі студентами якогось конкретного фаху, спеціальності, професії. Лише 12% студентів пов'язали цю характеристику безпосередньо з майбутньою професійною діяльністю, 10% респондентів взагалі не змогли чітко відповісти на це питання.

Із трактуванням поняття «готовність до професійної мобільності» студенти справилися краще. До поняття «готовність» вони, цілком справедливо, віднесли певний рівень знань, умінь, навичок, інтересів, здібностей, працездатність, відповідні психологічні якості. Хоча, звісно, чіткої, повної відповіді майже ніхто не зміг дати.

Схвально, що 35% студентів вважають важливою якістю готовність до професійної мобільності для психолога. Обґрунтовуючи власну думку, вони вказували на необхідність «змінювати часто види діяльності», «приспособуватися кожний раз до індивідуальних особливостей людини, що потребує консультації» тощо. Приблизно така ж кількість опитаних (40%) вважає важливою є готовність до професійної мобільності особисто для себе.

На запитання «Чи доцільно, на Вашу думку, займатися розвитком готовності до професійної мобільності під час навчання в педагогічному університеті?» більшість (65%) опитаних відповіли ствердно.

На запитання «Які фактори, на Вашу думку, сприяють професійній мобільності?» студенти також надавали різні відповіді, як-то «стрімкі зміни в економіці», «необхідність змінювати місце роботи, до якого потрібно приспособуватися» тощо. Перешкоджають професійній мобільності, на думку студентів «інертність», «лінь», «непідготовленість до цього», «апатія» тощо. На запитання «Чи відчуваєте Ви потребу у формуванні готовності до професійної мобільності? 54% студентів відповіли позитивно. 52% опитаних вважають, що, на їхню думку, рівень їхньої готовності до професійної мобільності не відповідає вимогам майбутньої професії психолога. Позитивним є те, що 36% опитаних хотіли б підвищувати рівень власної готовності до професійної мобільності згідно вимог майбутньої професії психолога, хоча, варто зауважити, що програми власної підготовки до професійної мобільності ніхто з опитаних не має.

Отже результати анкетування дали змогу уточнити якісну характеристику наявного рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності на початку експерименту. Для значної частини студентів виявилися недостатньо сформованими внутрішня готовність до якісних змін; нездатність до швидкого набуття й узагальнення нових професійних знань і умінь; певна неготовність до прийняття рішень; недостатній рівень гнучкості поведінки тощо, що потребує окремих педагогічних впливів.

Розроблений нами опитувальник містить 20 запитань, згрупованих у чотири блоки. До кожного з питань пропонується три варіанти відповіді, з яких респонденти можуть обрати лише одну. Відповіді підібрані так, що, у випадку вибору варіанту «а» студент отримує три бали, варіанту «б» – два бали, варіанту «в» – один бал. Таким чином, максимально можлива кількість балів – 60, мінімально можлива – 20.

Отримані у процесі опрацювання відповідей студентів на опитувальник результати розшифровували так: 20–30 балів –

індиферентний рівень готовності до професійної мобільності; 31–49 балів – базовий рівень; 50–60 балів – продуктивний рівень готовності до професійної мобільності.

Запитання першого блоку опитувальника більшою мірою стосувалися мотиваційно-аксіологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

Зокрема, на запитання першого блоку опитувальника «Чи відчуваєте Ви потребу у систематичному оволодінні професійно значущими знаннями (інформацією)?» 4% опитаних відповіли «постійно намагаюся це робити»; 48% – «епізодично це роблю»; 45% – «у мене немає такої потреби». На запитання «Чи прагнете Ви самореалізації в професійній діяльності?» 6% відповіли ствердно, 50% – «напевно це важливо, але я не замислювався над цим», 28% – «у мене немає такого прагнення». Щодо усвідомлення соціальної значущості професії психолога, близько 8% опитаних вважають її особливо значущою для суспільства; 47% – «швидше так, але не замислювався над цим», 28% – «у мене немає такого переконання». Особливо значущою для психолога готовність до професійної мобільності визнали 5% респондентів, «швидше так, ніж ні» – 53%, близько 43% опитаних не визначилися чітко щодо цього. Попри це, у значної частини майбутніх психологів ставлення до професійної мобільності виявилось, все ж таки, позитивним (52%), нейтральним – 34%, негативним – 13%.

Запитання другого блоку опитувальника більшою мірою стосувалися когнітивно-пізнавального компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

На запитання другого блоку опитувальника «Чи можете Ви пояснити сутність поняття «професійна мобільність?»» близько 8% опитаних відповіли «так»; 56% – «не впевнений чітко»; 35% – «ні». Аналогічно, на запитання «Чи знайомі Вам особливості професійної мобільності майбутніх психологів?» 6% відповіли ствердно, 55% – нейтрально, 33% – негативно. Попри це, свою здатність, як майбутнього психолога, до самостійного розв'язування професійних ситуацій 9% студентів оцінили на «відмінно», 54% – «добре», 35% – «задовільно». Подібні відповіді студенти дали на запитання «Наскільки глибоким і повним є засвоєння Вами професійних (теоретичних) знань з фаху?», зокрема, 8% відповіли «відмінно», 55% – «добре», 36% – «задовільно». Також відповіді студентів засвідчили їхню недостатню ознайомленість з психологічними основами професійної мобільності психолога (6% – ознайомлені, 57% – не зовсім, 34% – не ознайомлені).

Запитання третього блоку опитувальника більшою мірою стосувалися операційно-технологічного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

На запитання третього блоку опитувальника «Як би Ви оцінили рівень власної практичної готовності до професійної мобільності?» 7% опитаних відповіли «відмінно», 54% – «добре», 38% – «задовільно». У процесі діагностування нас цікавило, чи мають студенти досвід самостійного оволодіння різними видами професійних знань. Лише незначна частка опитаних відповіли на це запитання ствердно (8%), «частково» – відповіли 53%, не мають досвіду 36% опитаних. Принагідно зазначимо, що значна кількість опитаних сказали, що вони не здатні до прогнозування професійної діяльності та передбачення наслідки своїх дій і не вміють спроектувати власний професійний розвиток чи, тим більше, змоделювати процес розвитку власної професійної мобільності. Отже, рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності також потребує удосконалення.

Запитання четвертого блоку опитувальника більшою мірою стосувалися особистісно-рефлексивного компонента готовності майбутніх психологів до професійної мобільності. Явні утруднення викликало запитання «Чи можете Ви самостійно оцінити власні професійні й особистісні можливості?». На нього лише 4% студентів відповіли «так», близько половини опитаних – «частково» і понад 40% – «ні». Варто зауважити, що оцінили свою «Я-концепцію» позитивно теж мало студентів (3%), в той час, як негативно – близько 40% опитаних. На запитання «Чи сформовані у Вас навички самооцінки власної готовності до професійної мобільності?» 7% відповіли ствердно, 54% – «частково», 38% – «не сформовані». Варто виокремити ще одне запитання, що викликало складнощі у респондентів, це «Які з професійно важливих якостей психолога є властивими для Вас? Оберіть із запропонованих: відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень». Студенти, як правило обирали лише декілька якостей, додатково зазначаючи, що інші теж вважають важливими, але вони у них недостатньо розвинені. Таким чином, здатність студентів до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності також потребувала розвитку.

За результатами констатувального етапу педагогічного експерименту

побудовано таблицю 1, де подано отримані результати з використанням критеріїв:

1) система ціннісних орієнтацій майбутніх психологів (служує для діагностики мотиваційно-аксіологічного компонента готовності до професійної мобільності – сформованості у студентів мотивації до отримання професійно значущих знань; спрямованості на самореалізацію в професійній діяльності; усвідомлення соціальної значущості професії психолога й значущості для нього готовності до професійної мобільності; наявності усвідомленої внутрішньої потреби в професійній мобільності та ціннісного ставлення до професійної мобільності);

2) система професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності (призначений для оцінювання когнітивно-пізнавальний компонента готовності до професійної мобільності – повноти засвоєння професійних (теоретичних) знань з фаху; здатності до самостійного розв'язування професійних (психологічних) ситуацій; знання психологічних основ професійної мобільності; обсягу знань про сутність, зміст, особливості професійної мобільності майбутніх психологів);

3) рівень практичної готовності майбутніх психологів до професійної мобільності (відповідає операційно-технологічному компоненту готовності до професійної мобільності і призначений для оцінювання сформованості уміння самостійно оволодівати різними видами професійних знань; сформованості уміння прогнозувати професійну діяльність та наслідки своїх дій; професійної ініціативності, пізнавальної та творчої активності; уміння проектувати власний професійний розвиток, моделювати процес розвитку власної професійної мобільності);

4) здатність до самооцінювання власної готовності до професійної мобільності (стосується особистісно-рефлексивного компонента та служує для визначення рівня сформованості здатності до рефлексії, уміння оцінити власні професійні й особистісні можливості; сформованості позитивної «Я-концепції»; навичок самооцінки власної готовності до професійної мобільності з метою її самовдосконалення; професійно важливих якостей психолога (відкритість до змін, креативність, гнучкість, довіра до людей і до себе, толерантність, самостійність, цілеспрямованість, комунікативність, здатність до адаптації в колективі, емоційно-вольова готовність до прийняття рішень).

Узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за визначеними критеріями показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів (ЕГ) до професійної мобільності за визначеними критеріями

Узагальнений результат діагностики	ЕГ-1 (n=65)						ЕГ-2 (n=64)					
	Продуктивний		Базовий		Індиферентний		Продуктивний		Базовий		Індиферентний	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Критерій 1	3	4,6	32	49,2	30	46,2	4	6,2	33	51,6	27	42,2
Критерій 2	6	9,2	35	53,8	24	36,9	5	7,8	34	53,1	25	39,1
Критерій 3	4	6,2	37	56,9	24	36,9	6	9,4	34	53,1	24	37,5
Критерій 4	3	4,6	36	55,4	26	40	5	7,8	35	54,7	24	37,5
Загальний	4	6,2	35	53,8	26	40	5	7,8	34	53,1	25	39,1

Як видно з таблиці 1, до експерименту в експериментальних групах значна частина студентів продемонстрували індиферентний рівень готовності до професійної мобільності за сумою всіх критеріїв (39,1% – ЕГ-2 та 40% – ЕГ-1). Базовий рівень виявився у 53,1% студентів ЕГ-2 та 53,8%

– ЕГ-1. З продуктивним рівнем в ЕГ-2 – 7,8%, а в ЕГ-1 – 6,2% студентів.

Подібні узагальнені результати були отримані в контрольних групах. Так, в КГ-1 з індіферентним рівнем було 38,6% студентів, в КГ-2 – 39,6%; з базовим в КГ-1 – 54,7%, а в КГ-2 – 54% і з продуктивним, найвищим, в КГ-1 – 6,7% та 6,4 % в КГ-2. Вони показані в таблиці 2.

Таблиця 2

Узагальнені результати діагностування готовності майбутніх психологів (КГ) до професійної мобільності за чотирма критеріями

Узагальнений результат діагностики	КГ-1 (n=75)						КГ-2 (n=63)					
	Продуктивний		Базовий		Індіферентний		Продуктивний		Базовий		Індіферентний	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Критерій 1	4	5,3	41	54,7	30	40	4	6,4	33	52,4	26	41,2
Критерій 2	7	9,3	43	57,3	25	33,3	5	7,9	36	57,1	22	34,9
Критерій 3	4	5,3	40	53,3	31	41,3	4	6,4	33	52,4	26	41,2
Критерій 4	5	6,7	40	53,3	30	40	5	7,9	34	54	24	38,1

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Загальний	5	6,7	41	54,7	29	38,6	4	6,4	34	54	25	39,6

Для порівняння результатів діагностики ЕГ і КГ за сукупністю усіх компонентів використовували t-критерій Стьюдента для незв'язаних вибірок. З отриманих даних (середні значення: ЕГ – 1,63, КГ – 1,67, t-статистика – 0,35, P(T < =t) – 0,36) видно, що на початку експерименту між обраними експериментальними та контрольними групами немає значущої різниці, а, отже ці групи можна використовувати у формуальному етапі експерименту.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, результати констатувального етапу педагогічного експерименту свідчать про недостатній рівень готовності майбутніх психологів до професійної мобільності на початку експерименту, що підтверджують цифрові дані, представлені у таблицях 1 та 2. Продуктивний рівень готовності до професійної мобільності мають лише 6,2% та 7,8% студентів з експериментальних груп та 6,7% і 6,4% – з контрольних. Базовий рівень готовності до професійної мобільності мають 53,1% та 53,8% студентів з експериментальних груп та 54% і 54,7% – з контрольних. Індиферентний рівень готовності до професійної мобільності мають 39,1% та 40% студентів з експериментальних груп та 38,6% і 39,6% – з контрольних. Під час проведення констатувального етапу експерименту з'ясували, що у закладах вищої освіти не створено необхідних й достатніх умов для реалізації потенційних можливостей майбутніх психологів щодо професійної мобільності. Студенти не мають належної орієнтації на підготовку до професійної мобільності. У них не сформовані навички проектувати власний розвиток, моделювати процес розвитку власної готовності до професійної мобільності. Узагальнення отриманих даних дає змогу зробити висновок про те, що одним з найважливіших завдань навчання майбутніх психологів є формування їхньої готовності до професійної мобільності.

Під час констатувального етапу експерименту виявлено, що студенти

мають певний життєвий досвід для аналізу професійної мобільності, однак ця якість не асоціюється в них з майбутньою професійною діяльністю. Найважливішими причинами недостатньої сформованості готовності до професійної мобільності як інтегральної професійно значущої якості у майбутніх психологів є: традиційна зорієнтованість вищої освіти психологів лише на фахову підготовку, в результаті значущість готовності студентів до професійної мобільності зменшується; відсутність у значної частини студентів мотивації підготовки до професійної мобільності; відсутність в освітньому середовищі університету належних організаційно-педагогічних умов для формування готовності до професійної мобільності як професійно значущої якості. Основні напрями вдосконалення процесу формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності: певна переорієнтація змісту навчального матеріалу фахових дисциплін на професійну мобільність; упровадження з метою формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності інноваційних технологій навчання; більш повне використання можливостей інформаційно-освітнього середовища університету.

Отже, проведене діагностичне дослідження дало змогу зробити висновок про необхідність здійснення педагогічних впливів щодо розширення системи ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, збагачення системи їхніх професійних знань, на основі яких формується готовність до професійної мобільності, підвищення рівня практичної готовності студентів до професійної мобільності.

Перспективи подальших досліджень. До перспективних напрямів подальших досліджень відносимо з'ясування умов і чинників ефективного впливу на формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності, визначення та експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] К. В. Аймедов, С. М. Стрельбицька, «Професійна мобільність майбутніх фахівців у процесі навчання у ВНЗ: компетентнісний підхід», *Наукові праці Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Педагогіка»*, Т. 251, вип. 239, с. 49–52, 2014.

- [2] І. Г. Герасимова, *Формування професійної мобільності майбутніх фахівців аграрної сфери: монографія*; Л. Б. Лук'янової; Ред.; Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Вінниця, Україна: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2015, 512 с.
- [3] І. В. Шпекторенко, «Структура академічної мобільності персоналу: управлінський аспект», *Публічне адміністрування: теорія та практика: електрон. зб. наук. праць Дніпропетровського регіонального ін-ту держ. управління Національної академії держ. управління при Президентові України*, Вип. 2(2). 2009. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009-02/09sivpua.pdf>
- [4] А. Ю. Львов, «Организационно-педагогические условия становления профессиональной мобильности студентов педагогического университета», дис. канд. наук: 13.00.08. Санкт-Петербург, 2011, 215 с.
- [5] В. А. Фрицюк, «Готовність до професійного саморозвитку майбутнього вчителя як важливий чинник підвищення якості підготовки фахівців у педагогічних ВНЗ», *Інженерні та освітні технології. Щоквартальний науково-практичний журнал. Тематичний випуск: «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи»*. Кременчук, Україна: КрНУ, Вип. 3(11), с. 92–95, 2015.
- [6] Т. Д. Дубовицкая, «Диагностика уровня профессиональной направленности студентов», *Психологическая наука и образование*, № 2, с. 82–86, 2004.
- [7] А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум, *Психология и педагогика*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2002, 432 с.

DIAGNOSTICS RESULTS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS 'READINESS FOR PROFESSIONAL MOBILITY

Vita Zubko,

postgraduate student of the Department of Pedagogy,
Professional Education and management of educational institutions,
Vinnytsia State Pedagogical University
named after Mikhail Kotsyubinsky.
Vinnytsia, Ukraine.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7198-2959>
vitzubko7@gmail.com

Abstract. The study «Readiness of future psychologists for professional mobility» is defined as a dynamic, integrative quality of personality, which

in the conditions of high dynamism of social relations indicates the internal readiness of the individual for qualitative changes (the content of professional activity); the ability to getting and generalizing new professional knowledge and skills quickly (gnostic, interactive-communicative, diagnostic, design, etc) is indentified; readiness for decision-making and the ability to adapt in the case of changes in the tasks of the practical psychologist; flexibility of behavior and activity-based reaction, which provides the effectiveness of professional activity and competence at a high level in all areas of psy counseling. The thesis research reveals the essence and defines the structure of the readiness of future psychologists for professional mobility in a combination of four components: motivational-axiological, cognitive, operational-technological, personal-reflexive; criteria for the readiness of future psychologists for professional mobility and their indicators: the system of value orientations of future psychologists (whether future psychologists have a stable motivation to obtain professionally significant knowledge; focus on self-realization in professional activities; the realization of the social significance of the profession of a psychologist and the importance being ready for professional mobility for them; the presence of a conscious internal need for professional mobility and the value attitude of future psychologists to professional mobility); the readiness for professional mobility is formed proceeding from the system of professional knowledge (the acquisition of professional (theoretical) knowledge in the specialty; the ability to solve professional (psychological) situations independently; knowledge of the psychological foundations of professional mobility; the amount of knowledge about the essence, content, and features of professional mobility of future psychologists); the level of practical readiness of future psychologists for professional mobility (the ability to master various types of professional knowledge independently; the degree of forming the ability to predict professional activities and the consequences of their actions; professional initiative, cognitive and creative activity; the ability to design their own professional development, modeling the process of developing their own professional mobility); the ability to self-attitude their own readiness for professional mobility in order to increase its level (the ability to selfconsciousness, the ability to evaluate one's own professional and personal capabilities; the formedness of positive «Self-concept»; the formedness of self-attitude skills of one's own readiness for professional mobility in order to improve it;

professionally important qualities of a psychologist (openness to changes, creativity, flexibility, confidence in humanity and in themselves, tolerance, independence, sense of purpose, communication skills, ability to adapt in a group, emotional-volitional readiness to decisions making, etc.) and the levels of formedness of readiness of future psychologists for professional mobility: indifferent, basic, productive.

Key words: future psychologists; professional mobility; readiness for professional mobility; structure of readiness for professional mobility; diagnostic.

РЕЗУЛЬТАТЫ ДИАГНОСТИКИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ

Зубко Вита Сергеевна,

аспирант кафедры педагогики, профессионального образования
и управления образовательными учреждениями,
Винницкого государственного педагогического университета
имени Михаила Коцюбинского.

Винница, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7198-2959>

vitzubko7@gmail.com

Аннотация. В статье описана диагностика готовности будущих психологов к профессиональной мобильности по мотивационно-аксиологическом, когнитивно-познавательном, операционно-технологическом, личностно-рефлексивном компонентам. Доказано, что каждый из определенных компонентов играет особую роль в формировании готовности студентов к профессиональной мобильности, взаимодействует с другими и одновременно характеризуется определенной самостоятельностью как по содержанию, так и по способам выявления, поскольку для каждого компонента предусмотрены собственные методы диагностики. Описаны критерии готовности будущих психологов к профессиональной мобильности: система ценностных ориентаций будущих психологов (служит для диагностики мотивационно-аксиологического компонента готовности к профессиональной мобильности), система профессиональных знаний (соответствует когнитивно-познавательному компоненту), уровень практической готовности (касается операционно-технологического компонента) и способность к самооценке собственной готовности к

професійної мобільності (служить для діагностики особистісно-рефлексивного компонента) і відповідуючі методи діагностики. Оцінка рівня готовності майбутніх психологів до професійної мобільності цілеспрямовано проводиться по трьох рівнях – індивідуальному, базовому, продуктивному. Обґрунтовано, що визначення структури готовності майбутніх психологів до професійної мобільності дозволяє здійснити діагностику стану готовності майбутніх психологів до професійної мобільності і проаналізувати отримані результати. Представлені результати проведеної діагностики. В час проведення констатуючого етапу експерименту встановлено, що в закладах вищої освіти не створені необхідні і достатні умови для реалізації потенціальних можливостей майбутніх психологів стосовно професійної мобільності. Студенти не мають належної орієнтації на підготовку до професійної мобільності.

Ключевые слова: майбутні психологи; професійна мобільність; готовність до професійної мобільності; структура готовності до професійної мобільності; діагностика.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] K. V. Aimerov, S. M. Strelbitska, «Profesiina mobilnist maibutnikh fakhivtsiv u protsesi navchannia u VNZ: kompetentnisnyi pidkhid», Naukovi pratsi Chornomorskoho derzh. un-tu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Seriia «Pedagogika», T. 251, vyp. 239, s. 49–52, 2014.
- [2] I. H. Herasymova, Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi sfery: monografiia; L. B. Lukianovoi; Red.; In-t pedagogichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Vinnytsia, Ukraina: PP «TD «Edelweis i K», 2015, 512 s.
- [3] I. V. Sheptorenko, «Struktura akademichnoi mobilnosti personalu: upravlinskyi aspekt», Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka: elektron. zb. nauk. prats Dnipropetrovskoho rehionalnoho in-tu derzh. upravlinnia Natsionalnoi akademii derzh. upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Vyp. 2(2). 2009. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009-02/09sivpua.pdf>

- [4] A. YU. L'vov, «Organizacionno-pedagogicheskie usloviya stanovleniya professional'noj mobil'nosti studentov pedagogicheskogo universiteta», dis. kand. nauk: 13.00.08. Sankt-Peterburg, 2011, 215 s.
- [5] V. A. Frytsiuk, «Hotovnist do profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia yak vazhlyvyi chynnyk pidvyshchennia yakosti pidhotovky fakhivtsiv u pedahohichnykh VNZ», Inzhenerni ta osvichni tekhnolohii. Shchokvartalnyi naukovo-praktychnyi zhurnal. Tematychnyi vypusk: «Suchasna vyshcha osvita: realii, problemy, perspektyvy». Kremenchuk, Ukraina: KrNU, Vyp. 3(11), s. 92–95, 2015.
- [6] T. D. Dubovickaya, «Dyagnostika urovnya professional'noj napravlenosti studentov», Psihologicheskaya nauka i obrazovanie, № 2, s. 82–86, 2004.
- [7] A. A. Rean, N. V. Bordovskaya, S. I. Rozum, Psihologiya i pedagogika. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2002, 432 s.

*Стаття надійшла до редакції
12 січня 2021 року*